

„Magyar Ovidiusok” és „Impostorok” a 17–18. század fordulóján

„Mindazonáltal, akik azokhoz többet értenek nálomnál, azok censurája alá örömet bocsátom azokat, és amit correctióra valót találnak azokban, aminthogy találnak is, annak megigazításátul nem fogom meg kezeket, sőt kedvesen veszem azt tőlök mind a magam, mind azok részéről, akik a magyar versek olvasásában gyönyörködven ezt az én munkácskámot sem restellik szemek eleibe venni, akik legyenek ezekkel jó egészségben és éljenek sokáig” – írja Gyöngyösi nem minden retorikai szándék nélkül Kemény-eposzának *Az Olvasóhoz* intézett utószavában, s minden „kedvessége” mellett nem is sejtette talán, hogy verseinek olvasásakor a „többet értő” utókor egyre több kivetnivalót talál majd szövegeiben, olyannyira, hogy fokozatosan alul marad a költőtárs Zrínyi mellett, sőt az irodalmi köztudat perifériájára szorul nem egészen száz (!) év alatt.

Igaz, „gyöngy nevének gyöngy maradéka” időről időre irodalmi viták ösztüzébe kerül, mégis a Gyöngyösi-utóéletet tüzetesebben vizsgáló kutató minduntalan visszatérő, mintegy megkerülhetetlen és felülírhatatlan irodalomtörténeti toposzokba botlik. A Kazinczy, Toldy és Arany által megkonstruált Gyöngyösi-axiómák a 19. századi, Gyöngyösit olvasó és esetleg Gyöngyösiről értekező írástudók¹ számára evidenciaként működnek, esetleges eltéréseket csak az oktatásorientált, ezért gyakorlati célokat is szem előtt tartó értelmezésekben figyelhetünk meg.²

Mindezek az eltérések azonban nem befolyásolják szervesen a már kialakult Gyöngyösi-recepciót. Bevezetőjükben megismétlik a Dugonics által írt, nem mindig hibátlan Gyöngyösi-életrajzot,³ mind struktúrájukban, mind tartalmukban hűen követik Arany Gyöngyösi-tanulmányát.⁴ A hagyomány láncszemeként kezelt Gyöngyösiről közvetve, elsősorban Széchy Mária történelmi megítélése kapcsán beszélnek.

A 19. századi Gyöngyösi-tanulmányok alapján a gyanútlan olvasó méltán gondolhatja Gyöngyösit egyműves szerzőnek,⁵ s ezt a képzetet a Dugonics- és a Toldy-kiadás sem változtatja meg alapvetően. Az irodalomtörténetben kialakított Gyöngyösi-képről talán elmondható, hogy az életmű kérdéses részeinek tisztázása és lezárása előtt már irodalomtörténeti közhellyé vált egy olyan, megkérdőjelezhetetlennek tekintett Gyöngyösi-kép, mely a teljes életmű s a teljes befogadástörténet ismeretében némi kiegészítésre szorul.

A 18–19. század elejének Gyöngyösiről szóló szövegeit megvizsgálva kevés nyomát találjuk a szövegkritikai igényvel fellépő szövegértelmezéseknek. A méltatások, illetve elmarasztalások főként Gyöngyösi nyelvezetéről, mitologizáló hajlamáról, leírásairól és klasszikus elődei-

¹ Az írástudók fogalmának használatakor Bíró Ferenc tanulmányára alapozok, aki az értelmiségi irodalom fogalmával illeti az 1780-as évek irodalmát és annak művelőit, amely különbözik az 1770-es évek előtt jelentős szerepet játszó egyházi, valamint nemesi irodalom képviselőitől. Lásd Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Bp. 1998.

² Itt elsősorban azokra a 19. századi gimnáziumi éves értesítőkre gondolunk, amelyeknek előtanulmányai közt Gyöngyösiről szóló szövegek is találhatóak. Grets József: *Gyöngyösi István élete és irodalmi működése*. A nagybecskereki főgimnázium értesítője. 1878/79. 3–20; Vucskits Jenő: *Egy történelmi személy két költői feldolgozása*. A marosvásárhelyi román kat. főgimn. ért. 1904/1905. 3–80.

³ *Gyöngyösi Istvánnak költeményes maradványai*. 1–2. Pozsony–Pest 1796.

⁴ Arany János: *Írói arcképek* (Gyöngyösi István, Orczy Lőrinc). Bp. 1910. 3–30.

⁵ Egyműves szerzőn természetesen nem az egy művet alkotó szerzőt értem, a 18., de főként a 19. századi tanulmányok Gyöngyösi több művét is megemlítik. A szintagmával a *Murányi Venus* által emlékeztetve méltó Gyöngyösi-toposzra utalok.

ről tudósítanak, de ezek – az esetek többségében – nem lépnek túl az általános leírásokon. Gyöngyösi műveinek részletesebb elemzésével csak a biografikus felsorolásokban találkozunk. A kor íróinak – irodalmi programjukból fakadóan – elsősorban Gyöngyösi irodalomtörténeti helyét kellett meghatározniuk, állást kellett foglalniuk a Gyöngyösi-hagyományt illető – főként verselésben erősen jelen lévő – vitában, és a Gyöngyösivel kortárs Zrínyinek is ki kellett jelölni irodalomtörténeti helyét.

A fentebbi bevezető néhol sarkítottan tűnő állításai nem reflektálnak Gyöngyösi 18. századi – szintén köztudomású – reneszánszára. A 18. század Gyöngyösiről szóló irodalmi vitáiból ugyanis szinte semmi olyan nem mentődik át a 19. századba,⁶ ami mellette foglalna állást, illetve ami hírt adna a 18. századi, Gyöngyösi műveinek szerzőségéről szóló vitákról. Ugyanígy sem a későbbi tanulmányokban, sem a Gyöngyösi-kiadásokban nem találjuk nyomát a *Florentina* szerzőségéről érkező Ráday–Kovácsnai-levelezésnek sem. A fordulópont az 1880-as években következik be, az akkor felgyorsuló Gyöngyösi-kutatás legfontosabb – 20. században megszülető – eredményének Badics Ferenc kritikai kiadását tekinthetjük. Ennek tudható be részben az is, hogy Gyöngyösi 19. századi recepciójáról meglehetősen sok adat áll rendelkezésünkre, míg a 17–18. századi, szétszórtnan megjelenő Gyöngyösi-méltatásokról jóval kevesebb feltáró tanulmány készült.

A 18. századi Gyöngyösi-recepciókutatás igen fontos forrásai közé az olyan művek befogadástörténete tartozik, mint például a *Florentina* című dráma, amelynek napjainkig kérdéses a szerzősége. Jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé a teljes 18. századi Gyöngyösi-utóélet bemutatását, ezért dolgozatomban a *Florentina*-dráma utóéletének nyomon követésével párhuzamosan érintem a 18. századi recepció főbb állomásait.

A 18. századi Gyöngyösi-utóélet legfontosabb kérdése az, hogy a nyilvánosság melyik regiszterében szólal meg először a Gyöngyösi-recepció, mi a Gyöngyösiről való beszédmód közege, illetve a szövegek használata, a körükük íródott személyes vagy közvetett történetek hogyan határozzák meg azok értékét.

Összegezve: célom nyomon követni a Gyöngyösinek tulajdonított *Florentina*-dráma utóéletét, illetve a Ráday–Kovácsnai-levelezés kapcsán behatárolni azokat az esztétikai téziseket, amelyek révén a dráma kiszorult a Gyöngyösinek tulajdonított művek sorából.

Gyöngyösi árnyékához

Ha a *Florentina*-drámáról Gyöngyösivel kapcsolatos adatokat próbálunk keresni a 18. századi forrásokban, igencsak kevés adat áll a rendelkezésünkre. Pedig Gyöngyösit érintő forrásokban a kor nem szűkülökodik. Utóéletéről elsősorban azokból 17–18. századi, a nyilvánosság szándékával fellépő irodalmi levelezésekből⁷ szerezhetünk tudomást,⁸ amelyek irányítását a 18. századtól Kazinczy veszi át. Ugyancsak Kazinczy nevéhez fűződik Gyöngyösi irodalomtörténetben elfoglalt helyének kijelölése is.⁹

⁶ Leszámítva természetesen a hibás Dugonics-életrajzot és Kazinczy ítéletét.

⁷ Debreczeni Attila *Profánusok. Az 1770-es évek magyar irodalmáról* című tanulmányában a levelezés nyilvánosság-pótló funkcióját jellemezve írja: „Nemegyszer éppen a levelezésben létesülnek személyes kapcsolatok, a levelek közvetítésével szerveződnek szűkebb-tágabb körű viták, műhelyek – a levelezés ez esetben nyilvánosságteremtő funkcióval szervezi, alakítja a nyilvánosság lehetséges (lehetségesnek vélt) formáit.”

⁸ A források között megemlíthetjük még az 1700-as évek végétől meginduló hírlapokat és folyóiratokat, amelyeket kiégyesítenek a rendszerező jellegű irodalomtörténetek, illetve az elméleti megalapozottsággal is fellépő írói művek (pl. Pápay Sámuel 1808-ban megjelent irodalomtörténete).

⁹ Erről részletesebben lásd a Kazinczy–Batsányi-vitát.

A Gyöngyösiről született első méltatások nem tekinthetők túl részletezőnek. S bár címek szintjén érintik munkásságát is, nehéz egyértelműen megállapítanunk, kit tartanak a *Florentina* szerzőjének. Az első, Gyöngyösire vonatkozó,¹⁰ munkásságát is érintő magyar nyelvű adat Bod Péter nevéhez fűződik, aki mintegy hatvan évvel a költő halála után, 1766-ban, a *Magyar Athenas*¹¹ soraiban ekként ír róla: „Gyöngyösi István nevezetesen született volt a’ magyar vers írásra, ’s lehet méltán mondani Magyar Ovidiusnak vagy Márónak. Igen kedvesek a’ versei, annyira el is híresedtek, hogy sem előtte, sem utána mássa nem tartatik Gyöngyösinek a’ vers írásban.”¹² Bod Gyöngyösi munkáinak felsorolásakor megemlíti a *Murányi Venust*, *Kemény János históriáját*, a *Charicliát*, a *Palinodiát* „s egyéb apróságokat”.¹³ A sort Horányi Elekkel folytathatjuk, aki a *Memoria Hungarorum*¹⁴ nagyra becsüli Gyöngyösit, Tassóhoz, Voltaire-hez, Opitzhoz hasonlítva szerzőnkét, akinek „verselése ékes és önként ömlő, gondolatai bőségesek és szellemesek”. Gyöngyösi leírásairól, az érzelmek festéséről, ábrázoló technikájáról is hasonló szuperlatívuszokkal él. A Gyöngyösinek szentelt passzusból kideríthető, hogy tudomása van mind Ráday kiadástervezetéről, mind a közkézen forgó Gyöngyösi-kiadások megromlott változatairól. Pontosabb részleteket azonban nem árul el Ráday tervéről, így azt sem, tudomása volt-e a Ráday tulajdonában lévő kéziratos *Florentináról*. A 18. századi laudációk sorát idegen nyelvű adatokkal is kiegészíthetjük: a Kovachich Márton György szerkesztette Mercur von Ungarnban 1786-ban megjelenik Karl Gruber Gyöngyösi-cikke,¹⁵ illetve 1813-ban, a *Mercure Etranger*-ben és annak *Gazette Litteraire* című rovatában a Charles de Béroly¹⁶ tollából származó Gyöngyösi-tanulmány, amelyben a szerző a felsorolt Gyöngyösi-műveket (*Murányi Venus*, *Palinodia*, *Rózsakoszorú*, *Kemény János*, *Csalárd Cupidó* és *Chariclia*) rövid ismertetőkkel is ellátja. A *Florentináról* és a másik kérdéses műről, a *Dédalusról* ezekben sem találunk említést.

A Gyöngyösit idézők lajstroma nyilván tovább bővíthető, a korszak irodalomtörténetei, folyóiratai¹⁷ bőséges anyagokat kínálnak a Gyöngyösi-kutató számára. A korszak nagy terjedelmű Gyöngyösi-anyagának ismeretében ugyanakkor nem meglepő, hogy a *Florentináról* nem sok említést találunk. A felvilágosodás korában írott Gyöngyösi-méltatások ugyanis nem annyira Gyöngyösi műveire reflektálnak, mint Gyöngyösi „klasszikai” műveltségére – Gyön-

¹⁰ A Gyöngyösi-utóélet természetesen már a kiadókkal és a kortársakkal (mint ahogyan francia tanulmányában Batsányi idézi is a névtelen szerző versét) megkezdődik. Ugyanakkor a Bod Péter nevéhez fűződő első laudáció is kérdéses: hangsúlyoznám, hogy kutatásaim során nem talákoztam korábbi, magyar nyelvű Gyöngyösi-méltatással, de ez természetesen nem jelenti azt, hogy esetleg nem született ilyen. (A Kemény-eposz kiadója latin disztichonban, a *Murányi Venus* kolozsvári kiadója magyar alexandrinusban köszönti a költőt.) A Homérosszal és Vergiliusszal való összemérés már náluk is fellelhető.

¹¹ A mű teljes címe: *Magyar Athenas avagy azz Erdelyben és Magyarországnban élt tudós embereknek, nevezetesebben a’ kik valami, világ eleibe botsátott írásk által esméretesekké lettek, ’s jó emlékezeteket fen-hagyták Historiájok, mellyet sok esztendők alatt, nem kevés szorgalmatossággal, egybe-szedezetett, és az mostan élőknek, ’s ez-után következendőknek tanuságokra, s jora-valo felserkentésekre közönségessé tett: F. TS. Bod Péter. A’ M. Igeni Eklklésában a’ Kristus Szolgája. Nagyszében 1766.*

¹² *I.m.* 96.

¹³ Hogy pontosabban kideríthessük, az „egyéb apróságokon” Bod Péter mit is érthetett, ahhoz könyvtártörténeti kutatások szükségesek.

¹⁴ „Quantum Tasso Italia, Voltairo Gallia, Opizio Germania, tantum profecto Gyöngyösio suo debet Hungaria. Nihil enim pulchrius ipsius versibus. Carmen eius nitidum et sponte fluens, cogitationes f undf atque acutf. Omitio elegantissimas descriptiones, adfectus amoris, odii, commisertionis, aliasque animi vicissitudines, nativis quasi coloribus depictas ac fere oculis subiectas, quas vix melius aut elegantius vel priscorum p tantum monumentis reperiamus.” 1776. pars II. 62–63.

¹⁵ Mercur von Ungarn 1786. 1011–1021.

¹⁶ A franciaországi folyóiratban közölt tanulmányoknak Batsányi a szerzőjük. Keresztury Dezső és Tarnai Andor (szerk.): *Batsányi János összes művei*. II. Bp. 1960.

¹⁷ Pl. Tudományos Gyűjtemény, Magyar Múzsza, Hazai és Külföldi Tudósítások, Erdélyi Múzeum.

győsire mint a magyar epikus hagyomány legnagyobb folytatójára. A kezdeti, szinte felhőtlen hangvétellének mondható Gyöngyösi-laudációk sora az 1810-es években törik meg Földi János, Ráday Gedeon és Versegly Ferenc¹⁸ írásaival, akik már valamivel szigorúbb bírálóknak bizonyulnak például Ányosnál, Baróti Szabó Dávidnál¹⁹ és Batsányinál. Földi például Gyöngyösiről már 1797. jún. 11-i, Kazinczyhoz írott levelében úgy vélekedik, hogy a „Monasticus, Aesthetica nélkül való verseknek béhozója ’s gyarapítója”.²⁰

A fentebbi forrásokban fellelhető Gyöngyösi-méltatások nem lépnek túl a művek felsorakoztatásán, s elsősorban a Gyöngyösi-hagyománnyal szemben próbálnak valamilyen állást foglalni. A korszak irodalmi programjának ismeretében legtöbbjük nem is terjed(het) túl a magyar nyelv, a magyar(os) verselés problematikáján.²¹ A századforduló Gyöngyösi-vitájának azonban mégis kiemelt fontosságot kell tulajdonítanunk. Nemcsak azért, mert a korszak szinte minden alkotója bekapcsolódik a vitába, hanem mert a vita nyomán kibontakozó – és Kazinczy által lecsiszoltatott – Gyöngyösi-kép fontosabb motívumai a 19. századi irodalmi kánonban csengenek vissza erősen.²² A 18. századi Gyöngyösi-vita záróhangjait az 1820-as években követhetjük nyomon, ugyancsak Kazinczy levelezésében. Batsányi 1821-ben megjelent *A magyar tudósokhoz* című írásában hevesen bírálja „a’ felfújtt Kritikus”²³ Gyöngyösi elmarasztalásáért. Kazinczy 1821 után már nem is szól többet Gyöngyösiről. Az Ányos-kiadást²⁴ előkészítő Batsányi nem csupán annak első versében és a már idézett francia nyelvű tanulmányában tér ki Gyöngyösi munkásságára. *A magyar tudósokhoz*, illetve a *Faludi Ferenc versei* című tanulmányban többször felhívja a figyelmet a – Gyöngyösi Istvánt a leoninusszerző Gyöngyösi Jánossal összetévesztő – nagy Kritikus elmarasztaló Gyöngyösi-ítéleteinek sürgős felülvizsgálására: „És így, ez a’ mi derék földink, ez a’ több Tudós Társaságoknak igen érdemes és ditsőséges tagja, ’s Hazánk’ Írójinak munkájiról a’ külső-oroszági Újságlevelekben gyakran ítéletet-hozó, mindenféle tudományú, híres és hatalmas Bíró [...], a száz és egynéhány esztendő előtt éltt Gömör Vármegyei Vice-Ispányt egyszerre mái Tordai Prédikátorrá változtatván, és a’ Jánost tetszés szerént *Istvámnak* nevezve, a’ Tiszteletes Urat újra meg-is keresztelvén, azt költi, azt erősíti az 1807dik esztendőben, hogy a’ Magyar Nemzetnek legfőbb, legjelesebb, ’s halhatatlan nevével még az Idegeneknél-is már régen ismeretes poétája – *leoninus* Versfaragó volt!!”²⁵ Nyilván Kazinczy tévedését Batsányi kissé eltúlozza. A két név azonossága, egymásra másolódása a korban igen erős, a közvélemény – a családnév azonosságán kívül nem létező egyezés ellenére – gyakran hozza neveiket igen közel egymáshoz. A tordai versfaragót igen sok esetben a „másik Gyöngyössiként”, Gyöngyösi Istvántól különbözőként nevezik meg, s a hiba kiküszöböléseként (avagy súlyosbításaként!?) *A magyar irodalomtörténet bibliog-*

¹⁸ Versegly 1793-as tanulmányában egyfajta „korigények és közizléssel” magyarázza Gyöngyösi nyelvezetét: „az akkori magyar nyelvvel egyébképp’ nem bánhatott, mert ez még akkor az izzel együtt pallérozatlan volt, és meghagyja néki örömet azt a’ ditsőséget, mellyel nemzeti poétánk között díszeskedik.” Vö. V. F.: *Mi a poézis és ki az igaz poéta*. Buda 1793. 30.

¹⁹ Baróti Szabó Dávid: *A magyarság virágai*. Komárom 1803.

²⁰ Váczy János: *Kazinczy Ferenc levelezése*. I–XXII. Bp. 1890–1927. II. k. 212.

²¹ Bíró Ferenc *A felvilágosodás korának magyar irodalma* című kötetében az általam tárgyalt korszaknak a legfontosabb motívumaként említi a magyar nyelv ügyét: „A magyar irodalomnak hozzávetőleg a XVIII. századra eső időszak a polgári értelemben vett nemzeti irodalom kialakulásának a nyitánya volt: a nemzeti nyelv most válik az irodalomfogalom egyik lényeges mozzanatává.” *I. m.* 148.

²² Itt elsősorban a Zrínyivel való párhuzamra, illetve a Zrínyi mellett elmarasztalódott Gyöngyösi-képre, a magyar Ovidius toposzra, az allegorizáló hajlam, a jellemek ábrázolásának sematikussága miatti elmarasztalására, de a leírásaiért és az érzelmek ábrázolásáért, a magyaros versmérték igen ügyes használatáért értékes Gyöngyösi-toposzra, valamint a hagyomány láncszemében betöltött és ezért emlékezetre méltó Gyöngyösi-képre gondolok.

²³ Batsányi János: *A magyar tudósokhoz*. = Keresztury Dezső és Tarnai Andor (szerk.): *Batsányi János összes művei*. III. Bp. 1961. 37.

²⁴ Batsányi János (szerk.): *Ányos Pál munkái*. Bécs 1798.

²⁵ Batsányi János: *i. m.* 37.

ráfiája is megad Gyöngyössi Jánoshoz kapcsoltan egy olyan Pesti Napló-beli cikket, mely Gyöngyösi Istvánról szól.²⁶ Maga Batsányi sincs mindig tisztában a Gyöngyösi neve mellé immár kötelező módon odaillesztendő klasszikus elődökkel, a *Mercure Etranger* egy késői lapszámában ugyan kiigazítva a hibát a *Magyar Pindarosnak* nevezi Gyöngyösit.²⁷

A fentebbi, néhol rapszodikus kiválasztott Gyöngyösi-méltatások, -tanulmányok részletesebb idézésével a 18–19. századi Gyöngyösi-vita főbb vonulatait igyekeztem felvázolni. Összegezve elmondható, hogy a korszak irodalmi levelezésében, hírlapirodalmában kevés nyomát találjuk a Gyöngyösi szövegeit érintő, kritikai igénnyel fellépő értelmezéseknek. Még a Gyöngyösi szerzőségét egyértelműen magán viselő művekről is inkább általánosító jellegű, folyamatosan visszatérő, egymást idéző motívumokkal találkozunk, s ritkább esetben ugyan, de találunk kísérleteket a művek történelmi háttérének megvilágítására is. A Zrínyivel való párhuzam, a klasszikus verselőkkel egy sorba állítás, a „magyaros verselés megalkotója” toposzok ismétlésén alig terjednek túl a szövegek. A Gyöngyösi-vita ugyanakkor, mint Batsányi példáján is láttuk, túlnövi önmaga kereteit. A méltatók nagy része ugyanis – a vita alapján megítélve – nemhogy az esetleges vitás szövegek szerzőjének megállapítására nem vállalkozik, de még a művek kiadásai közötti eltéréseket, a magyarányú szövegromlásokat sem korrigálja. Mint a fentebbi adatok is tanúsítják, a korszak irodalmárai tudtak Ráday kiadástervezetéről, de a Kovásznai–Ráday-levelezés vitás pontjairól a korszak irodalmában – hacsak a hallgatást nem tekintjük árulkodónak – nem sokat tudhattak. Levelezésük egy részét az 1870-es években a Figyelőben közli Kiss Áron. Gyöngyösi kritikai recepciója a romantikus költészet megszületésével párhuzamosan kezdődik, ami a Gyöngyösi–Zrínyi harcot végképp eldöntötte teszi – igaz, nem Gyöngyösi javára.

Szándékosan hagyjuk el a *Florentina*-drámáról szóló szövegeket a fentebbi fejezetből. Annak ellenére ugyanis, hogy a 18. századi levelezésekben olvashatunk egy jobbított Gyöngyösi-kiadás előkészületeiről, amelyben a *Florentina* is szerepelt volna, az 1796-ban megjelent, Dugonics által szerkesztett kétkötetes Gyöngyösi-kiadásban már nem találjuk a drámát. A továbbiakban a Ráday Gedeon nevéhez fűződő Gyöngyösi-kiadás előzményeire térnek ki, amely esetleges magyarázatul szolgálna a *Florentina*-dráma immár esztétikai kategóriák alapján történő elmarasztalására is.

A *Florentina* szövegvariánsai²⁸

A műnek több, egymástól eltérő változata is van, eredetije 1648-ban íródott, valószínűleg előadás céljából, átdolgozója, kiadója azonban már olvasásra szánva írja át. A Dömötör-féle kiadás²⁹ megismétli Badics 1914-es kiadását, vagyis a drámának két fő változatát publikálja. A második világháborúban elveszett Gosztonyi-kódexben³⁰ olvasható szöveg a Rimaszombatban tanítóskodó Zólyomi Szabó János által kibővített átírásban, 1762-es pozsonyi kiadásban maradt ránk, ez valójában az 1751-es budai kiadás hibás utánnomása.³¹ Latzkovits Miklós feltételezi

²⁶ Jámbor Pál: *Gyöngyössi*. Pesti Napló 1862. 11. 11.

²⁷ Batsányi János: *i. m.* 618.

²⁸ Az alábbi fejezetben Badics Gyöngyösi-kiadásán kívül az alábbi tanulmányokra támaszkodtam: Latzkovits Miklós: *A Florentina szerkezetéről és a közzétételéről 17–18. századi technikájáról*. = *Barokk színház – barokk dráma*. Szerk. Pintér Márta Zsuzsanna. Debrecen 1997, illetve Ludányi Mária: *A XVIII. századi udvari színjáték és az iskoladráma kapcsolata*. = *Iskoladráma és folklór*. Szerk. Pintér Márta Zsuzsanna–Kilián István. Debrecen 1989.

²⁹ Dömötör: RMKT XVII. *Régi Magyar Költők Tára*. XVII. I–IV. Bp. 1960.

³⁰ „A Gosztonyi-kódexben található szöveg a dráma első actusának nyolc scenáját s az ezek után következő intermediumot tartalmazza. A további részek hiányoznak. A *Florentina* tehát eredetileg felvonásokra és jelenetekre osztott, két szinten strukturált alkotás volt.” Latzkovits: *i. m.* 284.

³¹ A Kolozsváron általam eddig fellelt *Florentina*-szövegek között található egy Kolozsváron kiadott változat is (1768), amely az 1693-as lőcsei kiadás utánnomása, és tartalmazza a *Toldalékot*, tehát nem azonos a Latzkovits által

a 17 actusra osztott drámának egy olyan változatát, „Petrus Somogy munkáját”, amely nem datálható 1749-nél későbbre. Létezik a drámának egy kolozsvári kézírata is, amely a Gosztonyi-kódex és a Zólyomi-féle kiadás³² között foglal helyet: „E köztes változat két szinten strukturált alkotás, vagyis felvonásokra és jelenetekre osztott. A felvonások között nincsenek intermediu-mok. Szembetűnő különbség még, hogy a kolozsvári kéziratból hiányzik az *Elöl-járó beszéd*, a Gosztonyi-kódex 5. *scenája*, valamint a *Toldalék*. A kolozsvári kéziratban olvasható dráma három actusra van tagolva. Az első actus hét jelenetet tartalmaz, vagyis azt kell feltételeznünk, hogy a kolozsvári variáns szövege is hibás szöveg.”³³

A mű címe nem Gyöngyösitől származik, a Gosztonyi-kódexben lévő kézirat cím nélküli, s magának a műnek csak az első része ismert. A címbeli ingadozás a dráma kettős tematikájából – szerelem és barátság együttes szemléltetéséből – következik. A szöveg nem egészen száz év alatt (!) öt nyomtatást ért meg, így meglehetősen átalakult az idők során. Zólyomi sincs egészen tisztában a felvonás- és a jelenetbeosztásokkal, az eredeti első részt hat felvonásra osztja, elhagyja a zsvány és Elektra jelenetét s a közjátékot, így csak egyetlen interludiumszerű jelenet marad a dráma szövegében, szerkezetileg ez sincs külön jelzéssel ellátva (Actus IX.). A második részt felvonásokra tagolja, összesen 17 felvonásra osztja így a dráma. A drámakutatások során megtörtént a dráma eredeti állapotának rekonstruálása, eszerint eredetileg öt felvonásból állhatott.

Problematikus a szöveg ajánlásának szerzősége is. Az *Elöl Járó Beszéd* már a Somogy-kéziratban is szerepel, ez tehát nem lehet Zólyomi munkája, feltételezhetően korábbi tehát a pozsonyi kiadásnál. Zólyomi ugyanakkor egy Ambrus Gáborhoz intézett ajánlással látja el a szöveget. A dráma 1785-ös budai és az 1768-as kolozsvári kiadásához egy *Toldalék* is járul. A *toldalék* Hermiás igaz barátságának és hűségének dicsőítése hat szakaszban: „*Hermiás, hűségnek arany lántzát, / Ritka barátságnak ragyogó zomántzát, / Csudáld mint hűségnek győzhetetlen sántzát, / Meg-adta valóság elegendő sartzát.*” A dráma műfajilag és tartalmilag ugyanakkor megegyezik a korabeli külföldi tragikomédiákkal, főrangú hősei sok viszontagság után szerencsésen egybekelnek a dráma végén.

Egy levelezés körülményeiről: az első Gyöngyösi-kiadás tervezetei

A *Florentina* szövegvariánsairól szóló passzussal körüljárni igyekeztem annak a – levelezésben kibontakozó – vitának a holdudvarát, amiről legrészletesebben a Kovásznai-Ráday-levelezés értekezik. Mint láttuk, a 18. század Gyöngyösi-vitáját nem lehet szervesen szétválasztani a századforduló nyelvprogramjától – azaz a tágabban értelmezett Gyöngyösi-hagyománytól. A magyar vershagyomány reprezentánsává előléptetett Gyöngyösit elsősorban verseléséért illet megemlíteni. Azok a méltatók, akik Gyöngyösi műveinek többszöri kiadásáról szóltak, nem a szövegek romlott változatára, esetleges rekonstrukciójára hívták fel társaik és a szűk körű nyilvánosság figyelmét, hanem – az amúgy is népes olvasótáborral rendelkező – Gyöngyösi népszerűségét próbálták növelni. Ráday és Kovásznai levelezése ilyen értelemben hiánypótlónak tekinthető, hiszen a fentebbi szövegvariánsok és *Florentina*-kiadások közül egy-

említett szöveggel A kolozsvári Akadémiai Könyvtárban található még egy 1674-es kiadásnak az 1775-i utánnomása (R84491/84496) és egy 1785-es budai (R107678), szövegében az előbbiekkal és az általam használttal – a *Toldalékot* leszámítva – pontosan megegyező kiadás.

³² „A Zólyomi-féle, egy szinten strukturált s 17 actusra osztott editio, csakúgy, mint Somogy kézírata, nem tartalmazza a 17. századi variáns »inter medium-«át, sem két intermedium-szerű jelenetét, viszont tartalmaz egy [...] ezeknél is jóval mulatságosabb, egyértelműen a közjátékok stílusát idéző másik actust, sorrendben a kilencediket.” Latzkovits: *i. m.* 284.

³³ Latzkovits: *i. m.* 288.

részt nemcsak birtokoltak néhányat, de levelezésük és munkájuk során rekonstruálni is próbálták a megromlott szövegeket, illetve a Gyöngyösi-életmű vitás pontjait igyekeztek megoldani.

A történet valójában Ráday Gedeonnal kezdődik, aki tervezi Gyöngyösi munkáinak kiadását. A kiadás ügyében felveszi a kapcsolatot Szerencsi Nagy Istvánnal, majd a Marosvásárhelyen élő Kovásznai Tóth Sándorral.

Ráday Szerencsit bízza meg először, hogy Gyöngyösi kiadásának tervezete ügyében vegye fel a kapcsolatot a győri Streibig nyomdással. Szerencsi ugyan elvállalja a munkát: „A Nságod hozzám írni méltóztatott Levele szerint jelentettem a Gyöngyösi munkájának újra való ki-nyomtattatását Streibig Uramnak. [...] Annyival kevesebb fog az új editio lenni, ha Nsgsd tudós praefatiója eleibe nyomtattatik és ha a Manuscriptumba levő és még soha ki nem nyomtattatott munkái is hozzá tétetnek”,³⁴ de a tervezett kiadás mégsem valósul meg.

Kovácsznai a fentebbi kezdeményezés után mintegy két évvel levélben keresi fel (?) Rádayt, elvállalván a Gyöngyösi-kiadás előzetes munkálatait: „Ha Isten őfelsége éltet és egészséget engedend, minden eszemet és erőmet arra fordítom, hogy az egész Gyöngyösit a régi lőcsei kiadattatása szerént megújítsam, és nem csak a textusát az igaz magyar nyelv szerént megjobbítsam, hanem historiai és philológiai notákkal és magyarázatokkal is felruházzam.”³⁵

Gyöngyösire nézve a korszak talán egyik legfontosabb levelezése kezdetén vagyunk: a Ráday által elküldött Gyöngyösi-művekről filológiai mélységű diskurzus bontakozik ki – mind Kovásznai jegyzetei, mind a levelezések szövegkritikai igényű, Gyöngyösit esztétikai érdemeiért méltató, egymással vitába szálló passzusai úttörőnek bizonyulnak a korban.

Kovácsznai számára azonban az elvállalt munka túl nagynak bizonyult. Bár az előzetes munkálatokban Zilahi Sámuel is segítséget nyújt, Kovásznai csak a Kemény-eposzt tudja elképzeléséhez méltóan jegyzetekkel kiegészíteni és a megromlott szöveget előkészíteni a kiadásra. A munkát a sárospataki Szombathi Jánosra bízza, de a Gyöngyösi-kiadás Szombathi munkálatai során sem jut el a megvalósulásig.

Ráday és Kovásznai halála után Dugonicsra hárul a Gyöngyösi-művek teljes kiadása, s ez meg is jelenik 1796-ban. A Dugonics-féle kiadás két kötetében csak a *Chariclia*, a *Murányi Venus*, a *Palinodia*, a *Rózsakoszorú*, a *Porából megéledett Phoenix* és a *Csalárd Cupidó* szerepel. A *Florentina* mintegy három év múlva külön jelenik meg Budán Landerer nyomdájában. Ugyanígy nem szerepel a Toldy-féle 1864–65-ös kiadásban sem, hanem ezzel egy időben, 1865-ben különálló kötetben jelenik meg. Toldy az 1864–65-ös *A magyar nemzeti irodalom történetében* sem szerepelteti a *Florentinát* a Gyöngyösi-kiadások között, annak ellenére, hogy elkészíti az addig már megjelent Gyöngyösi-kiadások kronológiáját is.

Kovácsznai – mint a Kemény-eposzhoz írt jegyzeteiből és Badics *Bevezetőjéből* kitűnik – már Ráday felkeresése előtt gondolkodott Gyöngyösi kiadásán, s már korábban megkereste Telekit segítségért. Kovásznai tervezett Gyöngyösi-kiadását Badics is említi *Gyöngyösi István összes költeményeinek Bevezetőjében*, s megemlíti, hogy Kovásznai az, aki kiadástervét bejelentette Rádaynak.³⁶ A fentebbi források azonban némileg ellentmondanak egymásnak.

1. Elképzelhető, hogy Kovásznai gondolkodott Gyöngyösi kiadásán, de leveleinek tanúsága szerint csak azután keresi meg Telekit, hogy élénk levelezésbe kezdett Rádayval. Lehetséges, hogy a közös Pannonius-kiadás kapcsán már felveti Gyöngyösi kiadásának ötletét. Rádayval ugyanis 1788-ban kezdi meg a levelezést, Teleki Sámuelnek pedig 1789 decemberében kéri se-

³⁴ Szerencsi Nagy István levele Ráday Gedeonhoz. Győr, 1787. aug. 20. Figyelő 1876. I. 183–184.

³⁵ Kovásznai Sándor levelei Id. Ráday Gedeonhoz Pestre. 1798. júl. 8. A levelek a budapesti Ráday Könyvtárban találhatóak. Kovásznai három levelét (1789. júl. 8., 1789. nov. 15., 1790. jan. 12.) a Figyelőben közli Kiss Áron. 1876. I. 366–374.

³⁶ Badics Ferenc: *Gyöngyösi István összes költeményei*. I–IV. Bp. 1914. XIV.

gítségét a Gyöngyösi-kiadáshoz: „Excellentiád a magyarországi poéták fejedelmét, Janus Panonius új életre jöni segítette, maga oly nagy munkát és fáradságot tévén annak kiadásában. Ímé a magyar poéták fejedelme is instál alázatosan általam Excellentiádnak, hogy őtet is segítse fel Excellentiád, és adjon szebb köntöst reája a budai rongyos, szakadozott németes köntös helyében [...] azon kéri Excellentiádat ez a Gömör vármegyének tudós viceispánja, hogy legyen segedelemmel Excellentiád az ő újonnan léjendő születésének is.”³⁷ Választ azonban, feltehetően megromlott viszonyuk miatt, nem kap Telekitől.

2. Badics bevezetőjében a Gyöngyösi-kiadáson töprengő Kovásznairól azt állítja, hogy ő kezdeményezi a levelezést Rádayval, de az ennek példázatául idézett levélrészlet³⁸ már válasz Ráday Gedeonnak egy előző, 1788-as levelére. Dr. Kiss Áron – a Figyelőben közzétett – Kovásznai és Szerencsi levelezéséről szóló rövid tanulmányában is úgy említi, hogy a Gyöngyösit kiadni tervező Kovásznai kapcsolatba lépett Rádayval. Mai tudomásunk szerint³⁹ ugyanakkor Ráday keresi meg és hívja fel Kovásznai figyelmét egy Gyöngyösi-kiadás lehetőségére. Erre vall Kovásznai *Főnix*-jegyzete is, amelyben azt állítja: „Elég az, hogy mikor ezen szándékomat, nem tudom, mi módon, észre vette volna L. B. idősb. Ráday Gedeon úr önegysága, küldött nekem egy Phoenix-et, vagy Gyöngyösinek Kemény János fejedelemről írt munkáját, mely Lőcsén 1693-ban nyomtatott, mely által a már meglévő szándékomnak elkövetésére újabb ösztön adatott belém.”⁴⁰

Impostorok és Ovidiusok, avagy ki a szerző?

Ráday és Kovásznai levelezése több szempontból is érdekes. Kovásznai nemcsak Gyöngyösi legnagyobb méltatójára,⁴¹ hanem első legalaposabb olvasójára is ráismerhetünk. A levelezés során csatolt editio princepsok, illetve kéziratok⁴² alapján kezdi el Kovásznai máig csak töredékeiben kiadott *Főnix*-jegyzeteit, s levelezésük nemcsak Gyöngyösi kérdéses művei szerzőségének vitájáról ad hírt, hanem összegzi is a fentebb már említett Gyöngyösi-toposzok főbb ismérveit. Mindezek mellett megismerhetjük Gyöngyösi életművének addigi legalaposabb és leggondosabb olvasóját, szerkesztőjét. A régi kiadások nyomán rekonstruálja a Kemény-eposz eredeti szövegét, és 700 lapnyi kommentárt fűz hozzá. Tervezi a *Murányi Venus* feldolgozását is, halála miatt azonban ez nem jut el a megvalósulásig.

A nagy költő előd művei megihletik a verselgető filológust. Kovásznai Rádayval való levelezése kezdetén, 1788-ban írja meg *Gyöngyösiről való 210 magyar versek* című, négyes rímű, Gyöngyösi-strófas hatalmas poémáját is. A filológiai és költői ihletés mellett érezhető a személyes sorspárhuzam felismerése is. Gyöngyösiben önmagára ismer a jeles tanár-filológus, hiszen először Gyöngyösi is, „udvari legény, írődeák, mi lévén”, a viceispánságig „emelkedett”, bizonyítva ezzel az alacsonyabb sorból származók rátermettségét. (A személyes sorspárhuzam felismerésének fontosságát Agárdi is megemlíti Gyöngyösi-tanulmányában: Kovásznai Gyöngyösiben rokonlélekre talált, „aki köznemesi származással, rendi tudattal s mindezt alátámasz-

³⁷ Kovásznai Sándor levele Teleki Sámuelhez Bécsbe. 1789. dec. 13. = *Kovácsznai Sándor. Az ész igaz útján*. Szerk. Kocziány László. Buk. 1970. 197.

³⁸ Idézet az 1789. júl. 8-i levélből. Figyelő 1876. I.

³⁹ Kovásznai: *i.m.*

⁴⁰ Kovásznai: *i.m.* 205.

⁴¹ „A magyar poesis véle született volt, / Véle élt, virágozott, de véle meg is holt.”

⁴² Kovásznai alapján az alábbi Gyöngyösi-kiadásokat birtokolta: *Kemény János*, 1693. Lőcse; majd szintén egy 1693-as, de némi különbséggel kinyomtatott lőcsei kiadása, egy 1713-as, amely a két lőcsei kiadás egyikének az utánpótlása. A *Charicliának* az 1700-as kiadását tudhatja könyvtárában. A levelezésből az is kiderül, hogy bár Ráday ismeri a *Florentina* kiadásait, mégis kéziratban küldi el Kovásznainak.

tó, gyarapodó vagyonnal rendelkezett, viszont ifjúkorának életformájából következően a legmagasabb szinten elsajátította a főúri műveltséget, a barokk kultúrát”.⁴³) Kovásznai valószínűleg nem is tudja, hogy a Kemény-eposz végső javításának munkálataikor (1791) az irodalmi nyilvánosság területén már leáldozóban van Gyöngyösi poétikája. Mintegy a sorspárhuzam kiegészítéseként Földi János Kazinczyhoz írt levelében elmarasztalja mind Gyöngyösit, mind az őt dicsőítő Kovásznait: „Azok, akik sem a poesinek természetét aesthetica szerént nem tanulták, sem nyelvek természetét nem esmerik, sem idegenektől nem akarnak tanulni, mint Horváth, Kovásznai, Gvadányi etc., nagyobb poetát a világon nem tartanak Gyöngyösinél és egyedül annak követői, vagy még igen kevés magyaroknak...”⁴⁴

A levelezés egyik legfontosabb részének a *Cuma városában épített Dédalus temploma* és a *Florentina* című művek szerzőjéről folytatott vitát tekinthetjük. Míg a *Dédalus*ról Kovásznainak – Rádayval ellentétben – az a meggyőződése, hogy Gyöngyösi munkája, a *Florentina* szerzőjét – ugyancsak Rádayval ellentétben – „Impostornak” titulálja. A levelezésben *Florentina* néven szerepel az *Igaz barátságának tükröze*. Kovásznai feltehetőleg Rádaytól először a Gyöngyösinek tulajdonított műről. „Úgy a *Florentináról* soha csak hírt sem hallottam volt. Ő, mely nagy óhajással várom, hogy olvashassam”,⁴⁵ írja, s akárcsak a *Kemény János* löcsei kiadását, a *Florentina* kéziratát⁴⁶ is Ráday küldi el neki. „Hogy Tiszteletes Uraimék *Florentinát* nem látták és nem esméri, azon csudálkozom. Ugyanis ezen könyv már ezelőtt harminc vagy negyven esztendővel is többel nyomtatott ki, és azolta is sok editiói jöttek ki.”⁴⁷

1789. november 15-én kelt levelében Kovásznai a *Florentina* kézhezvételéről tudósítja Rádayt, s a levél alapján nem mondhatni, hogy túlságosan hízelgően nyilatkozott volna a kéziratot műről: „Már én-is utánna járván *Florentinát* megkaptam és figyelmesen által-olvastam, de én hogy rövideden és szabadon kimondjam rólla értelmemet, nem nyelhetem meg magamtól, hogy azt a komédiát Gyöngyösi munkájának ítéljem lenni. Semmiképpen nem. Az egész munka sótlannak és sületlennek tetszett előttem, és olyan tzondorának, a melyre bársony föltokat varna valaki. Egy néhány verset gyermeki lopóssal Gyöngyösiből kilopott és azokat mint Impostor a maga munkája közé elegyítette, hogy az olvasókat meg-tsalhassa, de ha valaki az egész munkának minden részeit egybeveti, könnyen ki-tetszik az ő *magomsága*.”⁴⁸

Rádaynak azonban ezzel szemben más a véleménye a *Florentia* szerzőségéről, bár részletebben nem tér ki állításának igazolására: „Az első kiadó eltitkolta ugyan Gyöngyösi nevét, de azt magáénak sem merete nyilván mondani, hanem előljáró beszédét csak ámbiguitással tette fel.”

A két kérdéses mű szerzőségének vitájában mind Ráday, mind Kovásznai a filológiai érvek mellé felsorakoztat a Gyöngyösi-hagyománnyal közvetlenebb viszonyban álló érveket is: a kollektív emlékezetben és szájhagyományban még elevenen élő Gyöngyösi-képről van tulajdonképpen szó, s mint ilyenek megdönthetetlenek és megcáfolhatatlannak bizonyulnak a vitában. Ráday a *Florentina* szerzőségének bebizonyítása érdekében él az eleven hagyomány eszközeivel: „De hogy a munka kérdés nélkül az Gyöngyösié, avagy csak onnan is tudom, hogy azt manuscriptumban gyermekkoromban már láttam és úgy olvastam mint mindenektől Gyöngyösi munkájának tartott munkát,”⁴⁹ Kovásznai pedig a *Cuma* szerzőségét próbálja alátámasztani ha-

⁴³ Agárdi Péter: *Gyöngyösi István és a középnemesi rendiség*. ITK 1986. 2. 151.

⁴⁴ Földi János levele Kazinczy Ferenchez. 1791. jún. 11. = Váczy: *i. m.* II. 212.

⁴⁵ Kovásznai Sándor levele Ráday Gedeonhoz. 1789. júl. 8. Figyelő 1876. I. 369.

⁴⁶ Ráday birtokában egy 17 actusból álló *Florentina* található, melyhez Előljáró beszéd is társul.

⁴⁷ Ráday Gedeon levele Kovásznai Sándorhoz Marosvásárhelyre. Pest 1788. július 8. A levelet Jancsó Elemér közölte Lányi Gábor hagyatékából. NyIrK 1960. 3–4. sz. = Kovásznai Sándor: *i. m.* 190.

⁴⁸ Uő: 1789. november 15. Figyelő 1876. 369. A Kocziány által összeállított Kovásznai-könyvben is idézett levelekben a fentebbi idézet „magomsága” szava helyett „majomsága” áll, feltehetően Kiss Áron tévedése.

⁴⁹ Ráday Gedeon levele Kovásznai Sándorhoz 1788. júl. 8. = Kovásznai Sándor: *i. m.* 190–191.

sonló érvrendszerrel: „Nem lehetett senkinek másnak olyan világosonn, kedvesen és fontoson írni, mint az az História van írva. Tehát Gyöngyösi írta. Én azt hallottam Tiszt. Püspök Borosnyai Lukács Jánostól, deák koromban, a kinek akkor fíjjait tanítottam. Már pedig a Püspök a mult seculumban született volt. Sőt Báró Szilágyi Urtól-is ugy hallottam, aki azt beszéltte, hogy Gyöngyösi legnagyobbba becsülte a Rósa koszorut.”⁵⁰

A Gyöngyösi szerzősége mellett felhozott érvek annak leíró stílusára, klasszikus műveltségére/mitologizáló hajlamára és verselésére épülnek. A levelekből kiolvasható esztétikai elvek a klasszikus poétikák alaptéziseit szem előtt tartó filológus nézetei. A „klasszikai” műveltséggel rendelkező Kovásznai az antik és középkori retorikák és poétikák alaptézisei mentén közelít a Gyöngyösi-szövegekhez, s a deákos költészet mércéi szerint veszi azokat nagytólencse alá. A horatiusi, illetve Moesch Lukács-i drámaelmélet szabályait ismerő Kovásznainak a *Florentinával* szemben felhozott legsúlyosabb érve a „comedia” szerkezetét érinti. A tizenhét actusra bontott dráma ugyanis sehogy nem egyezik a drámai műfajról és Gyöngyösi klasszikus műveltségéről vallott nézeteivel. Gondjai vannak a szereplők nevével is, s Gyöngyösi más műveivel összevetvén a régiség ízét sem leli a *Florentinában*.⁵¹ Elnézőbbnek bizonyul azonban a *Dédalus* – Ráday által felhozott – mitológiai következtelenségeivel szemben. Vergiliustól, Ovidiustól, Horatiustól és természetesen Gyöngyösitől több sor példát is felhoz a mitológia kronologikus használatának következtelenségeire: „Ha azért ilyen nagy poeták a Chronologiát ennyire elhagyhatták, miért nem tselekedhetett volna így a mi Magyar Ovidiusunk, Gyöngyösi?”⁵²

A fentebbi levelezés a korszak irodalmát és értékítéletét mintegy nyomon követve kitér Zrínyire is. Ráday, bár egyik levelében két epitáfiumot is ír Zrínyi és Gyöngyösi tiszteletére, már ekkor Gyöngyösi fölé helyezi Zrínyit: „Úgy tartom, minden poétáinkat messze maga után hagyja. Gyöngyösinek ugyan simábbak és elaboráltabbak a versei, válogatottabbak a cadentiái, de az dolgok sensumához és értelméhez képest semmivel sem válogatottabbak a szavai a Zrínyiénél, sőt ebben ötlet Zrínyi feljül haladja, hogy retteneteket rettentő szókkal, az szellemelesebbeket pedig ahhoz alkalmaztatott hangzással tudja előadni.”⁵³

Kovácsnai munkásságában a másik nagy toposznak, a magyar Ovidiusnak a lenyomata is megtalálható. A *Főnix*hez fűzött jegyzeteinek személyes hangvételi indítása után – ti. gyermekkorában is olvasta Gyöngyösit: „Gyöngyösit nagy csudálkozás nélkül soha a kezemből le nem tehettem”⁵⁴ – ismét kitér a latin klasszikusok követésére: Gyöngyösi „Ovidiust és Vergiliust kívánta és emberül is tudta követni és őket elérni. Nagy dicséret pedig és igen felettébb ritka dolog olyan, az egész emberi nemzetségben legnagyobb elméket, mint Ovidius és Vergilius, akikben a poétai minden virtusoknak és az ékesen szólásnak minden tökéletessége legfelsőbb grádicsára ment volt, olyan bölcsen és minden erőltetés nélkül tudni követni, mint Gyöngyösi mindenütt cselekedett az ő munkáiban”⁵⁵ azaz „méltán nevezhetjük kereszténen vagy magyar Ovidiusnak”⁵⁶.

A levelekből nem derül ki, hogy a művek szerzőjének kilétéről létrejött-e valamilyen konszenzus. Mivel Dugonics kiadásába – nyilván nemcsak szerzői, hanem kiadáspolitikai okok

⁵⁰ Kovásznai Sándor levele Ráday Gedeonhoz. 1789. júl. 8. Figyelő 1876. 368.

⁵¹ Badics több tanulmányában is kifejti Kovásznai régiségfogalmát, s állítását megcáfolandó több példát is idéz a régiségre a *Florentinából*.

⁵² Kovásznai Sándor levele Ráday Gedeonhoz. 1789. nov. 15. Figyelő 1876. 370.

⁵³ Ráday Gedeon levele Kovásznai Sándorhoz. 1788. júl. 8. = Kovásznai Sándor: *i.m.* 91.

⁵⁴ *Kovácsnai Gyöngyösi István Phoenixéhez fűzött magyarázatok*. 1791. = Kovásznai Sándor: *i.m.* 204.

⁵⁵ Kovásznai Sándor: *i.m.* 203–204.

⁵⁶ Kovásznai Sándor: *i.m.* 210.

miatt – már nem kerül be sem a *Florentina*, sem a *Dédalus*, a vita akár eldöntöttnek is tekinthető: az irodalmi köztudat perifériájára szorult egészen az első kritikai kiadás megjelenéséig, máig nyitott kérdéseket hagyva az irodalomtudomány számára.⁵⁷

A levelezésből kiolvasható esztétikai, poétikai tézisek fontossága mellett ugyanakkor rávilághatunk a korabeli levelezések irányító szerepének relatív voltára is. Az egyes szerzőkről – többnyire levelezésekben – kibontakozó viták nem minden esetben lépnek túl két ember személyes levélváltásán, lecsapódásuk egyik lehetséges formáját épp a *Florentina* és a *Dédalus* sorsa példázza. Természetesen hiba lenne a művek utóéletének okait ennyire sarkítottan, lecsupaszítva kezelni. A végső következtetések levonásakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a háttérben húzódó, különböző irodalomszociológiai és -politikai tényezők hatását sem.

Összegezés

Dolgozatomban a 18–19. század fordulójának Gyöngyösi-recepcióját próbáltam körvonalazni a korabeli nyilvánosságformákban megszólal(hat)ó írói/kritikai magatartásformáknak a felvázolásával. Minden negatív bírálat ellenére a korabeli folyóiratokból, levelezésekből igen erős Gyöngyösi-polémiát olvashatunk ki, amelyben nem egyforma intenzitással, de a korszak nagyszámú, irodalmat kedvelő írástudója részt vesz. A vita – bár kevés adat áll rendelkezésünkre – rávilágít Gyöngyösi olvasótáborának (ki)létére, a szövegek használatának/olvasásának mikéntjére is. Másfajta értékítélet születik ugyanis a szövegek esztétikai értékéről, Gyöngyösiről mint íróról akkor, ha nem mint nagy és megkerülhetetlen költő előddel, hanem az ifjúkori olvasmánnyal, annak szerzőjével olvasóként szembesülnek a kor írástudói. Az olvasókról szóló adatok nyilván nem elégségesek nagyobb fajsúlyú konklúzió levonásához. A kor irodalmának Gyöngyösiről való beszédmódja többrétűnek tekinthető. A szerzőt a verselés miatt dicsérő vagy éppen amiatt elmarasztaló Gyöngyösi-kép, illetve az irodalmi programként, a nemzeti nyelv ügyének égisze alatt felvállalt Gyöngyösi-hagyomány kiegészül a sokféle viszonyrendszerben elhelyezett, dichotomikus Gyöngyösi-toposzokkal (Gyöngyösi és Zrínyi, Gyöngyösi és Ovidius, Gyöngyösi és Horatius, Vergilius, netán Pindaros). Mindez jól megfér a Gyöngyösi műveiről szóló – többé-kevésbé általánosító jellegű, kevés példát felhozó – méltatásokkal. A Ráday-féle levelezésen kívül a korszak irodalmában nem találjuk nyomait a műveket előtérbe állító, kritikai igényű értékeléseknek. Ezek csak a már kialakult, az irodalmi tudatba bevonult Gyöngyösi-kép revideálásaként születnek meg. A *Murányi Venus* 1664-es első kiadásától 1800-ig mintegy ötven kiadást megért Gyöngyösi-művek szövegromlásairól legfeljebb csak említés történik. Meglehetősen furcsának tűnhet ezért, hogy Kovásznai hatalmas terjedelmű jegyzetapparátusára a későbbi kiadásokat előkészítők sem figyelnek fel. Ha figyelembe vesszük a levelezésnek a korban már említett nyilvánosság-helyettesítő szerepét – szabadabb műfajú keretek között teremthetik meg az értelmiségiek a nyilvánosság alapjait, ismerhetik meg és bírálhatják egymás munkásságát, oszthatják meg esztétikai és poétikai nézeteiket egymással –, a fentebbi levelezőtárs munkáinak mellőzésére a lakóhelyét, a magyar irodalom központjaihoz viszonyított földrajzi perifériát hozhatjuk fel mentségül, magyarázatul. A Ráday–Kovácsnai-féle levelezés részletesebb bemutatásának szükségességét tehát egy-

⁵⁷ A *Florentina*-dráma befogadástörténetében Schmidt Attila és Heinrich Gusztáv teszi meg az első jelentős lépéseket. 20. századi befogadástörténete során a szerzőség megkérdőjelezésétől, majd Badics Ferenc kutatása nyomán a Gyöngyösi-életműhöz tartozásán át a dráma elmarasztalásáig (Nemeskürty) és érdemben méltatásáig (Trencsényi-Waldapfel) egyaránt találunk nyomokat. Agárdi Péter Gyöngyösi-monográfiája, majd az egyre nagyobb teret hódító iskoladráma-kutatás során íródott a drámáról néhány, szövegből kiinduló, Gyöngyösire jellemző vonásokat kiemelő, történeti megközelítés is, amelyek eredményeként, szakítva az addigi hagyománnyal, megszületett a *Florentina*-dráma nem elmarasztaló kritikája.

részt a szövegek kritikai jellegű elemzése, másrészt a sokáig elfeledett Gyöngyösi-művekről szóló vita indokolta.

Hungarian „Ovidiuses” and „Impostors” on the Turn of the 17th and 18th Centuries. One of the very important sources of the research on the Gyöngyösi reception in the 18th century is the history of interpretation of those works, like the drama *Florentina*, whose autorship is quite unknown even today. The most important issue of the Gyöngyösi reception in the 18th century is that in which register of the publicity gets in the Gyöngyösi interpretation, in what medium acts the Gyöngyösi discourse and how the application of this text and the personal and indirect stories built around it determine their value.

In conclusion, my goal is to trace the follow-up of the drama *Florentina* and concerning the correspondance between Ráday and Kovásznai, to identify those esthethical theses, which caused that this drama isn't imputed to Gyöngyösi.